

Dialect; Joamerdal

Het Jammerdal

Het Jammerdal, of Jammerdaalse Heide, zoals de officiële naam luidt, is ten oosten van Tegelen gelegen op de overgang van hoog-en middenterras. Het vormt een belangrijke schakel in de ecologische verbinding tussen de Maascorridor en bosgebied Holtmühle. De voormalige klei-en zandgroeve is inmiddels omgevormd tot een natuurgebied met droog eikenbos en vochtig elzenbroekbos met diverse poelen, een gevarieerd biotoop met gevarieerde bewoners dus.

De naam is altijd al aanleiding geweest voor fantasievolle speculaties en veronderstellingen.

Het verhaal gaat dat Ambiorix, koning der Eburonen, in 54 v.Chr. een zware veldslag won van Caesar. Het leger van Caesar werd “ergens” in een moerassig dal in een hinderlaag gelokt en afgeslacht, waarbij de gewonde soldaten aan hun lot werden overgelaten. Hun gejammer was dagenlang tot in de verre omtrek te horen. De afstand tot de Rijn en de beschrijving van de lokatie zouden op dit gebied van toepassing kunnen zijn, en zo ontstond het typoniem Jammerdal, een naam ontleend aan een historische gebeurtenis.

Geografisch vormt het Jammerdal met de Bovenste en Onderste Molen en buurtschap Egypte één geheel. Circa 39 ha staan onder beheer van Stichting het Limburgs Landschap.

De Onderste Molen, als gebouw, bestaat nog steeds. De molen maakte van de 15de tot einde 19de eeuw gebruik van het grote verval van de Molenbeek, maar door intensieve kleiwinning ontstond een “lek” in de beekbedding en zakte het water weg in de bodem voordat het de molen kon bereiken. De huidige Wilderbeek ontspringt echter nog steeds op deze overgang van hoog- naar middenterras.

De buurtschap Egypte ligt tegen de steilrand, de helling van het hoogterras. Ook hier vond kleiwinning plaats en werd voor transport van het gewonnen materiaal een smalspoorbaan aangelegd. Enkele bakstenen tunneltjes zijn als relieken achtergebleven in het bosgebied. De deels nog bestaande woningen werden oorspronkelijk gebouwd voor de toezichhouders.

De naam “Egypte” duidt op een middeleeuwse verblijfplaats voor zigeuners. Deze woonden – doorgaans tijdelijk – in afgelegen gebieden die namen kregen van verre oorden, zoals Siberië, Californië, Sebastopol en Egypte.

Op de overgang van hoog- naar middenterras werd vanaf de Romeinse tijd tot in de 20ste eeuw klei gewonnen. Vooral de handmatige kleiwinning in vroeger tijd zorgde voor een geaccidenteerd terrein met enerzijds zandheuvels en anderzijds kleiputten.

Deze vulden zich in de loop der tijd met regen- en kwelwater dat door restanten kleilagen in de bodem niet kan wegsijpelen. Enkele ondiepe putten zijn inmiddels dichtgegroeid.

De combinatie water, klei- en zandgronden vormt voor vele levensvormen een ideale biotoop. Aan de oevers gedijen vele mossoorten, de zandgronden bieden een keur aan planten, waaronder ook zeldzame zoals Duizendguldenkruid, Bleekgele Droogbloem en Ruige Anjer.

Op de drogere gedeelten groeit Eik, Grove Den, Berk, Lijsterbes, en struiken als Vlier, Sleedoorn, Meidoorn, Hulst, Vuilboom en Hazelaar. Ook groeit op enkelen plekken jonge opslag van Acacia, met zijn lange doorns een corridor vormend langs de oevers, die daardoor een natuurlijke bescherming krijgen. In het weekend is de recreatiedruk op het prachtige Jammerdal groot en een rijtje stekelstruiken is dan niet verkeerd... Vooral de steile wand met oeverzwaluwnesten staat dan zwaar onder druk! Het vlakke droge gedeelte tussen de twee poelen kleurt in de zomer in allerlei tinten: de geurige wit-gele Kamille, waar je met een beetje geluk de rups van de Kamillevlinder op kunt vinden. De felgele Teunisbloem die in de schemering zorgt voor een “fluorescerend” lichtspel. De donkerrode Ruige Anjer ragfijn verspreid tussen de andere bloemen. Dichter bij de grond en veel zeldzamer, de zuurstokroze bloemen van het Duizendguldenkruid, een lid van de Gentiaanfamilie. Later in de zomer vergezeld van het mooie Zandblauwtje. En het ooit met wolimport uit Marokko afkomstige Bezemkruiskruid, dat de vlakke geel kleurt tot diep in de herfst. De Kattestaart geeft de oevers een cyclaamroze keur, afgewisseld met de bruine sigaren van de Lisdodde.

Waar nog wat klei in de bodem zit, groeit Kers, Beuk en Es, met planten als Bochtige Smele en de crèmekleurige Rankende Helmbloem in de kruidenlaag.

Amfibieën bevolken het water en de oevers. Vroeger werden er 8 soorten aangetroffen, waaronder de Knoflookpad en de Kamsalamanders maar door “een combinatie van factoren” haalt het gebied die score niet meer... Natuurlijk komen diverse kikkers en padden wel nog veelvuldig voor.

Insecten als libellen, vlinders en kevers vinden er wat ze nodig hebben. Spinnen profiteren van de aanwezigheid van insecten. En de vele vogelsoorten die hier hun thuis of hun tijdelijk verblijf hebben profiteren van alle elementen die het Jammerdal te bieden heeft.

De Blauwvleugelsprinkhaan – *Oedipoda caerulescens*- is een liefhebber van warme zandgronden met weinig begroeiing. Zijn camouflage is perfect aangepast aan de omgeving; hij lijkt op een slordig kiezelhoopje. Bij verstoring maakt hij een geweldige vliegende sprong en zie je zijn hemelsblauwe vleugels. Als prooi is hij na de landing weer meteen onzichtbaar voor zijn belager dankzij die perfecte vermoming. De Vuurlibell – *Crocothemis erythraea*- is bezig aan een gestage opmars in noordelijke richting.

Oorspronkelijk komt de libel in de Sahara voor. Het mannetje Vuurlibell is een opvallende verschijning door zijn felrode kleur. Hij is rood, roder, absoluut de roodste onder de libellen. Vleugels, pootjes, ogen, lijfje....alles aan hem is felrood, alleen bij de aanhechting van de vleugels zit een vleugje saffraangeel. Hij mag wel heel goed uit zijn mooie grote rode ogen kijken want de Boomvalk – *Falco subbeteo*- beschouwt libellen als dagschotel. Hij grijpt de insecten met zijn klauwen uit de lucht om ze nog tijdens de vlucht te verorberen. Behalve libellen slaat deze altijd hongerige zomergast ook kleine vogels zoals mussen en zwaluwen.

Ook de Oeverzwaluw – *Riparia riparia*- is een zomergast. Deze kleinste vertegenwoordiger van de familie Zwaluw – *Hirundinidae* – weegt slechts 14 gram en heeft een lengte van 12cm. Maar dat zegt niets over zijn kracht! De vogel stelt weinig eisen aan zijn omgeving; een steile zand- of kleiwand moet er wel zijn. En insecten, véél insecten.

In die wand graaft koppeltje Oeverzwaluw een gang met een lengte van 60-90cm, eindigend in een nestkamer, die bekleed wordt met veertjes en zachte plantendelen. De vogels leven in een kolonie en staande aan de voet van de zandberg in het Jammerdal is het een fascinerend schouwspel om de snelle vogeltjes te zien vertrekken of landen bij de ontelbare nestgangen.

Tegen het einde van de zomer vliegen de Oeverzwaluwen naar Afrika om te overwinteren. De Nederlandse kolonies kiezen doorgaans de Sahelzone, zuidelijk van de Sahara gelegen. Veertien gram zwaluw vliegt twee keer per jaar een afstand van...9800 kilometer! Op eigen kracht, wel te verstaan!

Die steile wand is niet door toeval ontstaan, maar te danken aan archeologen die over aanwijzingen beschikten dat het Jammerdal duizenden jaren geleden bewoond gebied was. Archeologisch vooronderzoek toonde aan dat zich in het gebied grafheuvels moesten bevinden uit de Keltische tijd, de periode van 3000-800 v.Chr. Bodemproeven wezen uit dat de begraafplaats op een heuvel gelegen was, die helaas al voor een deel afgegraven bleek te zijn.

De graafwerkzaamheden werden onmiddellijk stopgezet om deze historische en culturele erfenis uit een ver verleden niet verder te verwoesten.

Behalve urnenvelden van de Kelten vonden de archeologen in de omgeving ook gereedschap van veel ouder datum, uit het Neolithicum, 11.000 v.Chr.

De combinatie water –dus visgarantie- en niet te hoge steile wanden is ook voor een ander vogeltje onweerstaanbaar; de mooie IJsvogel – *Alcedo atthis*.

Veel mensen kennen hem slechts als een azuurblauwe veeg die boven het wateroppervlak flitst. Dankzij die opvallende kleur is de vogel gemakkelijk te determineren.

De IJsvogel is een carnivoor, meer specifiek; een viseter. Maar ook larven, libellen, waterinsecten en kevers staan op zijn menu.

Tijdens de visvangst zit hij roerloos op een overhangende tak of struik aan de waterkant en tuurt in het water totdat er een visje voorbij zwemt. Dan stort hij zich als een raket in het water, vangt de

vis met de dolkvormige lange snavel, vliegt behendig naar z'n zitstok, slaat de vis dood op de tak en hapt visje met één beweging naar binnen. Natuurlijk met de kop voorop om geen keelpijn te krijgen van stekelige vinnen. Onverteerbare resten zoals schubben en graten spuugt hij uit als braakballen.

IJsvogels zijn territoriaal en dulden alleen in de paartijd een andere IJsvogel, mits deze van het andere geslacht is.

Als broedplaats graven ze een gang in een steile begroeide oeverwand op een rustige, liefst afgelegen locatie, met een voorkeur voor langzaam stromend water.

Niet bij alle vogels zijn steile wanden, al dan niet begroeid, in trek. Er zijn er die een uitgesproken voorkeur hebben voor wuivende rietkragen, stille wateren en gevarieerd begroeide oevers.

De Bosrietzanger –*Acrocephalus palustris*- is als bewoner van natte gebieden een dergelijke vogel. Van zijn uiterlijk moet hij het niet hebben – hij heeft een onopvallend verenkleed, aangepast aan de omgevingskleur – maar van zijn zang. Fier rechtop gezeten op een lange rietstengel brengt hij zijn repertoire ten gehore, bestaande uit een opeenvolging van gevarieerde strofen afgewisseld met imitaties van collega-zangvogels.

Aan vrouwtje Bosrietzanger is hoofdzakelijk de taak om het nest te bouwen. Ze kiest een plaatsje verborgen tussen riet of struikgewas, het liefst een halve meter boven de grond.

De Bosrietzanger heeft een “dubbelganger”, de Kleine Karekiet. – *Acrocephalus scirpareus*.

Dat is niet zo vreemd want ze behoren tot dezelfde vogelfamilie.

Ook hun eet- en leefgewoontes zijn hetzelfde. Beide zijn ze verzot op zaden, insecten, spinnen, slakken en kleine kreeftjes, en beklimmen ze moeiteloos een rietstengel.

Maar een béétje verschil moet er zijn, zelfs bij “tweelingsoorten”.

De Bosrietzanger zingt gevarieerder en luider dan de Kleine Karekiet, die altijd vrolijk zijn eigen naam repeteert.

Een vogel van een bijzonder pluimage is een van de trekvogels die ook het Jammerdal aandoet en er broedt; de Rietgorst. –*Emberiza schoeniclus*.

Hij draagt een contrastrijker verenkleed dan de Bosrietzanger en de Kleine Karekiet en wisselt bovendien graag opvallend van jasje. Voor zomer en winter heeft hij een ander verenpak. Als hij op vrijersvleugels gaat maakt hij extra werk van zijn uiterlijk.

Dan wordt de kop met het diepste zwart getooid, de wangen versierd met een helderwitte streep en draagt hij een smetteloos witte halsband.

Rietgorsten trekken rond en leven 's winters graag in groepen en voeden zich voornamelijk van wat ruigten en graslanden te bieden hebben.

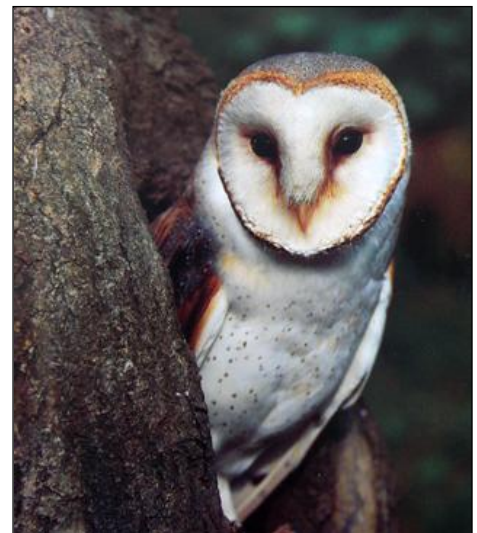
In het Jammerdal vindt hij, evenals de Bosrietzanger en Kleine Karekiet, alles wat zijn hartje begeert; graslanden, water, riet, zaden en insecten. 's Winters vliegen Bosrietzanger en Kleine Karekiet echter naar Afrika.

Een indrukwekkende vogel die je enkel in het donker te zien krijgt, hoe vreemd dat ook mag klinken, is de Kerkuil. –*Tyto alba*- een nachtjager.

Het is een ware schoonheid met zijn krijtwhite rompveren en de hartvormige gelaatssluier. Ook de onderzijde van de vleugels is wit en ze hebben een spanwijdte van 95cm. Je ziet hem wel maar hoort hem niet, zo geruisloos vliegt hij.

Het is een carnivoor die hoofdzakelijk op veldmuizen jaagt maar ook andere muizen niet zal laten ontsnappen. Hij eet uitsluitend levende muizen, dode dieren laat hij over aan Buizerds en andere opruimers.

Hij doet z'n naam eer aan want waar mogelijk broedt hij in kerktorens. Door het dichten met gaas van invliegopeningen tegen duiven en kauwen is die mogelijkheid vrijwel nihil geworden.

Hij neemt ook genoeg met oude schuren en loodsen, maar ook die zijn schaars geworden. Voorraadschuren zijn silo's geworden en oude schuren worden doorgaans gesloopt. Mede daardoor was het in de jaren zeventig van de vorige eeuw slecht gesteld met de Kerkuil, maar dankzij maatregelen en de inzet van uilenbeschermers is deze prachtige vogel inmiddels uit de gevarezone.

Vrijwel alle Kerkuilen broeden tegenwoordig in speciaal aangebrachte nestkasten. Uiteraard zet ook de vogelwerkgroep van IVN de Steilrand zich al tientallen jaren in voor de Kerkuil door het plaatsen van nestkasten, het ringen en monitoren van deze prachtige uil.

Een tot ieders verbeelding sprekend vliegend zoogdier is de Vleermuis. Vroeger verguisd, vervolgd, onbegrepen, en zelfs als horrordier bestempeld. Onbekend maakt onbemind. Het zijn prachtige dieren, uitgerust met een uniek echolocatie-systeem waarbij alle tot nu toe ontwikkelde technische systemen in het niet vallen.

Voor deze echolocatie zendt de vleermuis een schreeuw uit om een insect of ander voorwerp te kunnen lokaliseren, en te luisteren naar de echo die wordt ontvangen door hun oor.

Zo kunnen ze in een fractie van een seconde "zien" waar en welke soorten insecten er vliegen. Het voorkomt ook dat ze met elkaar of andere objecten in botsing komen tijdens de nachtelijke jacht.

Vleermuizen slaan de gegevens van hun omgeving op als was het een landkaart of plattegrond. Een kale eentonige vlakte is als leefomgeving

ongeschikt, ze hebben oriëntatiepunten nodig waarop ze kunnen navigeren om telkens weer hun vaste route te volgen naar hun jachtgebied.

In het Jammerdal leven diverse soorten uit de orde der *Chiroptera*, de handvleugeligen, zoals ze ook genoemd worden. Daarmee zijn we meteen bij hét uiterlijke kenmerk van Vleermuizen. Ze hebben geen vleugels maar handen, waarvan de vingers onderling verbonden zijn door een breed elastisch vlies, de vlieghuid.

In het Jammerdal komen soorten voor als de Rosse Vleermuis, Watervleermuis, Laativlieger en Dwergvleermuis. Met behulp van een batdetector zijn hun hoogfrequente geluidsgolven om te zetten in voor ons hoorbare geluidsgolven.

De Watervleermuis –*Myotis daubentonii*– heeft een spanwijdte van circa 25cm. Zijn biotoop bestaat uit bossen of parken waar stilstaand of licht stromend water voorkomt. Ze jagen vaak slechts 20 – 50 cm boven het wateroppervlak op muggen en gaasvliegen.

Als kraamkamer verkiezen Watervleermuizen boomholtes, zolders en verlaten nestkasten. Vanaf half juni worden de jongen geboren die in de vierde week al kunnen vliegen. In augustus vertrekken ze uit de kraamkamer.

Vanaf september/oktober nemen ze hun intrek in grotten, groeves, forten, bunkers of kelders, afhankelijk van welke soort ruimte beschikbaar is én geschikt om in winterslaap te gaan. Ze verlangen een constante temperatuur van 3 – 6 graden in de slaapruijme en de aanwezigheid van water in de directe omgeving. De winterslaap duurt tot maart/april en wordt enkele malen onderbroken om te drinken.

Behalve door verscheidene zomergasten wordt het Jammerdal ook door wintergasten bezocht.

Een van die wintergasten is de Kramsvogel –*Turdus pilaris*- behorend tot de familie Lijster: *Turdidae*.

Deze overwinteraars zijn afkomstig uit Rusland en het zuiden van Scandinavië.

De vogels die in voorjaar en zomer in ons land leven vliegen voornamelijk naar Frankrijk om de winter door te komen.

De Kramsvogel was vroeger een vrij algemene broedvogel maar hun aantallen worden minder en meldingen zijn alleen bekend uit oost- en zuid Nederland.

Ze leven 's winters in kleine en grote groepen en af en toe sluiten Koperwieken –*Turdus illiacus*- zich aan bij een groep die op graslanden

foerageert. Maar zoals alle lijsters zijn Kramsvogels ook dol op bessen en rottend fruit.

Zodra het begint te vriezen maken de eerste Grauwe Ganzen –*Anser anser*- hun typerende wigvormige vluchten boven ons land, op zoek naar een ruige wei of grasland om te eten. Of een waterplas om te slapen.

De Knobbelzwaan –*Cygnus olor*- is al lang aanwezig en trekt zijn beheerste baantjes in de plas.

Een Fuut –*Podiceps cristatus*- duikt zoals altijd naar visjes en de Dodaars –*Tachybaptus ruficollis*- schuw als altijd, verlaat de bescherming van de oeverbegroeiing, eveneens op zoek naar voedsel.

Het Jammerdal heeft voor iedere natuurliefhebber een grote verscheidenheid te bieden.

Voor de geïnteresseerde in insecten, mossen of planten die, eventueel met behulp van loep en boek, de soorten onderzoekt. Voor de historieminnende, voor wie een landschapsvorm is als een open boek. Voor de vogelaar, die met verrekijker struiken, riet en bomen afspeurt om juist die ene zingende zeldzame vogel te zien wiens geluid hij herkent uit vele vogelgezangen. De Pieterpad-wandelaar die geniet van alle landschappen die hij doorkruist en voor wie het Jammerdal tot een van de mooiste delen van de route behoort. Voor mensen uit de

regio die hier graag de zinnen verzetten. Kortom; een natuurgebied om zuinig op te zijn.

Tekst: Marianne Vos-Jaspers

Foto's: Marianne Vos-Jaspers en Wiel Aelen